

Bildning som relation och rörelse

Klara Johanson, Ellen Key och Fredrika Bremer

Vanliga människor tilltalar mig så beskyddande drygt och så undervisande att jag blir ledsen och generad. Men om jag går till Goethe eller Fredrika Bremer eller Emerson så blir jag strax glad igen, ty dessa framstående personer bemöter mig som en jämlike och vädjar till min mening. Mellan oss råder ett förhållande av den vackraste courtoisie. (Klara Johanson, *Skenbart förspilda dagar*, s. 34)

För litteraturkritikern Klara Johanson (signaturen K.J.) var bildning sällskap. Att läsa världslitteraturen var för henne att möta gamla vänner och göra nya bekantskaper, att inbegripas i samtal. Som man gör när man talar med sina kompisar är hennes samtal fyllda av dolda allusioner och citat, införstådda referenser och ironi, som bara låter sig uppfattas av den som ingår i gemenskapen. Läsaren av K.J:s texter blir inte nödvändigtvis inbjuden; gemenskapen bygger på en viss sorts kunskap.

Vad gör vi med vår bildning? Vad ska vi ha den till? Bildning behandlas ofta som ett ting man äger, en vara eller – med Bourdieus uttryck – ett kapital. Den ska ge oss tillgång till en marknad: ge fördelar genom att visas upp, glänsa i rätt sammanhang, omsättas i de rätta kontakterna och i förlängningen tillförsäkra oss en inkomst. Bildning kan användas för att kategorisera oss och därmed bidra till förtingligandet av oss själva och våra relationer. Men bildning kan också ha en helt motsatt användning: att bryta fastlåsta positioner och lösa upp tid och rum. Det grundläggande spørsmålet är kanske vem bildningen upprättar relationer med – våra sociala kontakter eller helt andra kontakter? Bildningens sociala funktioner har förstås förändrats över tid, men för den som har tillgång till litteraturen är inga möjligheter stängda. I det följande kommer jag att göra nedslag hos K.J. och hennes samtida Ellen Key samt hos deras gemensamma vän i historien, Fredrika Bremer. Deras hållningar till bildning är på olika sätt tidsbundna till sekelskiftet 1900 respektive det tidiga 1800-talet – och samtidigt tillgängliga för bruk.

Klara Johanson (1875–1948) hade visserligen sitt levebröd ur sin bildning, men undvek så långt som möjligt sociala kontakter. Hennes litteraturkritik, essäer, kåserier och aforismer publicerades i den konservativa dagstidningen *Stockholms Dagblad*, i Fredrika Bremer förbundets *Dagny* (senare *Hertha*) och Fogelstadgruppens pressorgan *Tidevarvet*.

Relationerna hon upprättade genom sin bildning var emellertid i första hand kontakter med historiska personer som Goethe, Bremer, Emerson. Det är inte en överdrift att säga att dessa historiska relationer gjorde henne fri. Som bildningselitistisk, lesbisk dissident i början av 1900-talet blev litteraturen en tillflyktsort undan kategoriseringar.

Vid ett tillfälle refererar K.J. till den ofta upprepade definitionen av bildning som 'vad man har kvar när man glömt vad man lärt'. Den gav K.J. inte mycket för: 'synnerligen falsk och ytlig' är hennes dom. Hon anmärker syrligt att definitionens popularitet måste bero på att den ger 'flistrarna' åtminstone en bildningsförutsättning 'såtillvida att de har glömt vad de lärt'. Självt menar hon tvärtom att aktiviteten att bilda sig är en minnesteknik. Bildning öppnar ett landskap att röra sig i:

En mänska som bildar sig får med var dag allt lättare att lära och allt svårare att 'glömma'. Hon måste rymma massor av det som fåvitskt nämnes minneskunskap och som hos henne är något helt annat. En bildad mänska rör sig ledigt och med njutning i en värld som hon upptäckt och där hon jämt upptäcker nya trakter och detaljer, som inte överraskar utan genast röjer sitt sammanhang med det redan ge-